

УДК 342.72/.73

*Деркач А.Л., народний депутат України,
Інститут законодавства ВРУ*

ВИНИКНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

В статті аналізується практика конституційних судів різних країн світу з моменту їх створення та особливостей їх функціонування. Автор окрему увагу приділяє формулюванню змісту конституційного права на оскарження та порушення основоположних прав і свобод людини і громадянина, які можуть бути підставою конституційної скарги.

Ключові слова: конституційна скарга, право на конституційне оскарження, конституційна процедура захисту прав людини, Конституційний Суд України.

Постановка проблеми. Першочергове завдання держави, що виступає гарантом в сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина – це оптимальний устрій своєї системи органів держави з оптимальними повноваженнями для кожної її складової частини. Особливе місце в системі гарантій реалізації і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина займає судовий захист прав і свобод як національними, так і міжнародними судовими інстанціями, і, зокрема, органам конституційної юстиції. Наділення органів конституційної юстиції спеціальними повноваженнями по захисту гарантованих конституціями основних прав і свобод покликано підвищити рівень правової захищеності громадян. В багатьох країнах вона прямо передбачена в конституціях і законах. Там, де немає подібних прямих конституційно-законодавчих установок, такий захист здійснюється за допомогою інших процедур, наприклад, в процедурі конституційного нормоконтролю.

Ступінь дослідження проблематики. Проблемні питання правового регулювання захисту прав і свобод людини і громадянина в рамках конституційної юрисдикції неодноразово були предметом висвітлення в юридичній літературі, зокрема такими дослідниками як М. Костицький, М. Селівон, В. Годованець, В. Вознюк, М. Савенко, Л. Чубар, Ю. Дмитрієв, М. Тесленко, Т. Цимбалістий та інші. Не зважаючи на наявність теоретичних досліджень у цьому напрямку,

проблема захисту прав і свобод людини і громадянина органами конституційної юстиції залишається актуальною і потребує подальшого теоретичного дослідження та законодавчого вдосконалення.

Виходячи з викладеного **метою статті** є дослідження правового регулювання захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина органами конституційної юстиції в зарубіжних країнах і визначення шляхів вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Серед процедур, які використовуються органами конституційної юстиції в багатьох зарубіжних країнах для захисту прав і свобод людини і громадянина, все більш поширеною стала процедура розгляду конституційних скарг. Інститут конституційної скарги виник вперше в європейських країнах, зокрема Австрії, Німеччині, Іспанії, Угорщині, Росії, Швейцарії, Чехії, Болгарії, Польщі, Македонії, Словаччині та Словенії. Наразі саме в перелічених країнах інститут конституційної скарги є найрозвинутішим.

Конституційна скарга представляє собою право громадянина звернутись в органи судового конституційного контролю з проханням про перевірку конституційності владних актів, які порушують, на його думку, певне його конституційне право. Цей інститут має свої особливості: в одних країнах захисту шляхом подання конституційної скарги підлягають всі конституційні права і свободи, в інших – їх певний перелік, який включає зазвичай громадянські і політичні права. Так, згідно з п. 1 ст. 127 Конституції Словацької Республіки Конституційний Суд приймає рішення по скаргах фізичних або юридичних осіб на порушення їх основних прав і свобод, які випливають з міжнародного договору, ратифікованого Словацькою республікою і обнародованого в порядку, встановленому законом, якщо рішення про захист цих прав і свобод не приймає інший суд [1]. Відповідно до п. 4а ч. 1 ст. 93 Основного Закону ФРН, який був введений в дію Законом від 29 січня 1969 р. конституційна скарга може бути подана будь-якою особою, яка стверджує, що державна влада порушила одне із основних прав або одне з прав, вказаних в абз. 4 ст. 20, ст.ст. 33, 38, 101, 103 і 104. Сюди відносяться всі визнані Основним Законом ФРН громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права, права державних службовців, принцип рівності [2].

В той же час ч. 2 ст. 53 Конституції Іспанії до повноважень Конституційного Суду відносить захист основних прав і публічних

свобод, визначених в ст.ст. 14-29 Конституції, а також захист при відмові від військової служби з мотивів переконань, тобто захист не всіх основних, а лише громадянських і політичних прав, принципу рівності всіх перед законом [3]. Відповідно до п. 3 ст. 110 Конституції Республіки Македонія Конституційний Суд Республіки Македонія захищає свободи і права людини і громадянина, які стосуються свободи переконань, совісті, думки і публічного висловлювання думок, створення і діяльності політичних організацій і дискримінації громадян на підставі статі, расової, релігійної, національної, соціальної і політичної приналежності [4].

Правом звернення з конституційною скаргою, як правило, наділяються фізичні особи, які вважають, що мало місце порушення їх конституційного права чи свободи. Однак, цим правом можуть володіти і юридичні особи, що має місце в ряді країн: Австрії, Німеччині, Іспанії, Швейцарії, Словаччині. Часто право на звернення з конституційною скаргою в конституційний суд здійснюється через народного омбудсмана, народного захисника або прокурора (Іспанія, Словенія, Португалія). Так, відповідно до п. б ст. 162 Конституції Іспанії закон надає право подання скарг на порушення конституційних прав і свобод – будь якій фізичній чи юридичній особі, яка посилається на законні інтереси, а також Захиснику народу і прокуратурі [3].

В Грузії таке право належить народному захиснику Грузії, фізичним особам Грузії і інших держав (ст. 89 Конституції Грузії) [5]. В Киргизькій Республіці право на звернення з конституційною скаргою належить юридичним і фізичним особам з питань, що безпосередньо зачіпають їх конституційні права [6, с. 65].

В різних країнах по різному визначаються види актів і дій, які можуть оскаржуватись по конституційній скарзі. В Німеччині особа може оскаржити у Федеральний Конституційний Суд будь-які акти державної влади, які порушують, як вона вважає, її основні права, – закони, інші нормативні акти, правозастосовчі (індивідуальні) адміністративні акти і судові рішення [2]; в Чехії, Іспанії – розпорядження, правові акти і дії публічних властей, включаючи суд; в Австрії – рішення органів управління, в Швейцарії – лише акти кантонів; в Бельгії, Угорщині – нормативні акти; в Албанії – акти і дії судових органів (п. 8 ст. 131 Конституції Республіки Албанія) і т.д.

В деяких зарубіжних країнах органи конституційної юстиції наділяються досить широкими повноваженнями щодо усунення негативних наслідків неконституційних актів та дій органів державної

влади та їх посадових осіб, які призвели до порушення прав і свобод людини і громадянина. Так, відповідно до ч. 2 і 3 ст. 127 Конституції Словацької Республіки якщо Конституційний Суд задовольнить скаргу і у своєму рішенні постановить, що рішенням, актом, які вступили в силу або шляхом іншого втручання були порушені права і свободи, він відміняє таке рішення, акт чи втручання [6, с. 76]. Якщо порушення прав або свобод виникло в результаті бездіяльності, Конституційний Суд може віддати наказ, щоб той, хто такі права або свободи порушив, здійснив заходи по їх усуненню. Конституційний Суд може також повернути справу на подальший розгляд, заборонити продовжувати порушення основних прав і свобод або прав людини і основних свобод, які випливають з міжнародного договору, ратифікованого Словацькою Республікою і обнародованого в порядку, встановленому в законі, або, якщо це можливо, віддати наказ, щоб той, хто порушив права або свободи, відновив попередній стан. Конституційний Суд може своїм рішенням, яким він задовольнив скаргу, визнати за особою, права якої були порушені, право на відповідне фінансове відшкодування [1].

Подібні положення містить і Конституція Республіки Кіпр. Будь яка особа, інтересам якої була спричинена шкода певним рішенням, актом або їх відсутністю, які були анульовані Конституційним Судом, має право у випадку, якщо її претензії не були задоволені даним органом, владою або особою, вимагати через суд відшкодування шкоди або іншого задоволення своїх інтересів шляхом відшкодування, призначеного судом, або надання йому іншої справедливої і логічної компенсації, яку має право надати Суд (п. 6 ст. 146) [6, с. 134].

В зарубіжних країнах інститут конституційної скарги є дієвим засобом захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. так, на сьогоднішній день близько 95 % всіх справ у німецькому конституційному суді пов'язані з індивідуальними скаргами. Протягом року Федеральний Конституційний Суд розглядає приблизно 4800 конституційних скарг громадян, які поступають з різних земель Німеччини. Звичайно, це не означає, що всі скарги задовольняються. Як зазначає голова Федерального Конституційного Суду Ютта Лімбах, лише 2,7% всіх звернень до конституційного суду мають успіх. При чому ця цифра залишається практично незмінною протягом півстоліття існування суду [6, с. 120]. Законодавством ФРН створені умови, які дозволяють уникнути перевантаження суду і визначити правомірність і обґрунтованість подання конституційної

скарги. По-перше, Федеральний Конституційний Суд Німеччини складається з двох сенатів, в кожен з яких входять по вісім суддів. Один із сенатів займається переважно спорами і конфліктами, які стосуються прав і свобод громадян і тому іменується в побуті «сенатом основних прав». По-друге, встановлена спеціальна процедура досудового розгляду скарг. Приблизно три чверті скарг, перш ніж потрапити на розгляд сенату Федерального Конституційного Суду, розглядаються спеціальним «комітетом по попередній перевірці скарг» і частіше всього далі не йдуть. Протягом року приймаються рішення лише у 120 справах. Однак існує категорія справ, які підлягають розгляду в обов'язковому порядку, а саме державної влади з повагою ставитись до конституційних прав і свобод громадян вдалось багато в чому саме завдяки інституту конституційної скарги. Це справи за скаргами з приводу ув'язнення та справи з приводу халатної судової практики. У таких випадках навіть у незначних справах приймається рішення [2].

В Німеччині вважають, що позитивно вплинути на судову практику і змусити органи державної влади з повагою ставитись до конституційних прав і свобод громадян вдалось багато в чому саме завдяки інституту конституційної скарги. Рішення Федерального Конституційного Суду стали ефективним засобом контролю за діяльністю органів державної влади.

Висновок. Здійснений аналіз повноважень Конституційного Суду захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина та вивчення позитивного досвіду у цій сфері дає підстави стверджувати, що для більш ефективного захисту прав і свобод громадян в Україні доцільним є введення інституту конституційної скарги, яка може розглядатись в якості гарантії прав громадян від свавілля влади і реалізації індивідом можливості участі в процесі управління державою і суспільством.

Втілення у державно-правову практику України інституту конституційної скарги здійснить позитивний вплив на всю правозастосовну діяльність, спрямовуючи її в конституційне русло, сприятиме утвердженню і забезпеченню прав і свобод людини як вищої соціальної цінності.

Бібліографічний список:

1. Конституція Словачкої Республіки. URL: [https://www.webcitation.org/6GsC2hZbg?url=http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F38FE30121A6A4BAC1257648004A9230_SK/\\$File/ustava.pdf](https://www.webcitation.org/6GsC2hZbg?url=http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F38FE30121A6A4BAC1257648004A9230_SK/$File/ustava.pdf)

2. Основной Закон ФРГ. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>
3. Constitution passed by the Cortes Generales in plenary meetings of the Congress of Deputies and the Senate held on October 31, 1978. Ratified by referendum of the Spanish People on December 7, 1978. URL: http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/Norm/const_espa_texto_ingles_0.pdf
4. Конституція Республіки Македонія. URL: <https://www.sobranie.mk/en/default.asp?ItemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF&ItemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF>
5. Конституція Грузії. URL: <http://www.parliament.ge/uploads/other/28/28803.pdf>
6. Конституції держав Європи: в 3 т. / Под. общ. ред. Л. А. Окунькова. – М.: Норма, 2001. Т.1. 824 с.

The article analyzes the practice of constitutional courts of different countries of the world from the moment of their creation and the peculiarities of their functioning. The author pays special attention to the definition of the content of the constitutional right to appeal and studies violations of the fundamental rights and freedoms of a person, which may be the ground for a constitutional complaint.

Keywords: constitutional complaint, right to a constitutional appeal, constitutional procedure on protection of human rights, Constitutional Court of Ukraine.

УДК 341

Лакарова Г.А., НУ «ОЮА»

ПРАВОВА ПРИРОДА МІЖДЕРЖАВНИХ СКАРГ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті проаналізований інститут міждержавної заяви / скарги щодо захисту прав людини. Досліджено положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. щодо процедури подання міждержавної скарги. Розглянута практика Європейського суду з прав людини щодо розгляду міждержавних скарг.

Ключові слова: міждержавна заява, міждержавна скарга, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейський суд з прав людини.

Одним з компонентів міжнародного механізму захисту прав людини, який часто не береться до уваги як науковцями, так і державами,